

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗОНИ РАДІОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ

Аналізуються сутність, структура, шляхи та засоби патріотичного виховання старшокласників зони радіологічного контролю (на матеріалі Житомирської області).

Актуальність окресленої проблеми не викликає сумніву, оскільки в Україні лише 38% старшокласників бажали б залишитися на постійне проживання на батьківщині за умов можливості виїзду за кордон.

Ця справа у нашому регіоні ускладнюється ще й тим, що 6 північних районів Житомирської області та м.Коростень мають статус зони радіологічного контролю частково (чи повністю).

Загалом до проблеми патріотизму вчені-педагоги починають звертатися ще з часів Я.Коменського. Він вперше вводить до наукового обігу поняття "кола рідної мови", а також "азбуки моральних вмінь", серед яких особливо виділяє почуття любові до рідних та рідного краю. Великий К.Ушинський також розглядає патріотичні почуття серцевиною особистості, а стратегічним засобом їх формування називає сформованість уявлення малої батьківщини. Останні особливо чітко розвиваються, за цим вченим, у ніжному (тобто дитячому) віці. Саме сформованість їх у дитинстві дозволяє у подальшому житті людині користуватися цим надбанням.

У ХХ столітті найбільш чітко окреслив зміст і систему формування патріотизму у школярів видатний гуманіст В.Сухомлинський. У своїй "Школі радості" вчений один з перших уроків на природі розпочинає словами про матір і батьківщину. Загалом системність і гуманізм патріотизму вченого є переконливими, оскільки пізнання природи і малої батьківщини у вченого носить дієвий (активний) характер. Суттєвим є і те, що павлівський вчитель долучає до цього процесу скарби народного виховного впливу (легенди, оповіді, бувальщини, казки), а також включає саму дитячу творчість. Очевидно, саме тому його лебедина пісня "Серце віддаю дітям" сьогодні є відомою в усьому світі.

Проблема патріотизму, зокрема й старшокласників, у нашому краї загострюється ще й тому, що близько 4 тисяч юнаків і дівчат проживають в зоні радіологічного контролю. Чимало їх переселилися в чисті екологічні райони області. Наші дослідження засвідчують, що і перші і другі майже в однаковій мірі почувають себе дискомфортно. У них, за даними медиків, з'являються фобії, неврози. Природно, що цією справою мають займатися спеціальні заклади області - дитячі та юнацькі санаторії, де учні отримують спеціальну медичну допомогу лікарів, а також кваліфікованих психологів і вихователів.

Усе ж, за нашими даними, у таких юнаків і дівчат досить загостреними є почуття болю за долю рідного краю (малої батьківщини), а також невпевненість за своє майбутнє. У цьому зв'язку актуальність окресленої проблеми є очевидною.

У філософії проблема патріотизму досить чітко окреслена М.Бердяєвим, В.Соловйовим, В.Шинкаруком, М.Бахтінім, І.Надольним, В.Бичком. О.Забужко та ін. Усе ж, довготривалий комуністичний експеримент віддзеркалився і в самому понятті "патріотизму", оскільки такий розглядався обов'язково у контексті "радянський". По суті, національний патріотизм визнавався як буржуазний, позбавлений майбутнього, а його автори М.Грушевський, Г.Вашенко, І.Огієнко, С.Русова, В.Липинський та інші патріоти-вчені були оголошені радянською партійною пропагандою ворогами народу. Їхні переконання та праці ніде не згадувалися протягом всієї комуністичної епохи.

Для нас особливо важливими є висновки вчених-філософів про дієвість принципу патріотизму, про формування в індивідів таких складових патріотизму, як почуття гідності, гордості за свій народ. Очевидно, найбільш повно до цього підійшов видатний М.Грушевський у статті "Хто такі українці і чого вони хочуть". Саме тут вчений обстоює дві ознаки українства: по-перше, українцями є всі, хто має етнічне коріння, і, по-друге - всі інші народи, що проживають в Україні і хочуть долучитися до розбудови своєї держави. Цю думку дещо по-іншому обстоює наш земляк, професор І.Огієнко в "Українській культурі". За цим вченим, почуття гідності і гордості за свій народ забезпечують нас від винародовлення, не дозволяють розпорошитися між іншими народами, тобто мати свою окремішність, а сучасною науковою філософською мовою – свою ментальність.

Остання, за етнопсихологами, залежить від місця проживання певного народу на Землі і є інтегральним психічним утворенням, яке, крім передачі за допомогою генетичного коду батьків, формується ще й на соціальному рівні. У цьому зв'язку для нас особливо важливим є положення про сутність та особливості формування патріотизму особистості у шкільному віці, оскільки весь період шкільного життя є сенситивним щодо розвитку цього складного інтегрального поняття.

Аналіз найновіших підручників (професори Н.Мойсеюк, М.Фецула, академік АПН України М.Євтух та ін.) дозволяє стверджувати, що автори надто обережно оперують вищеназваним поняттям. Проте, виходячи з найновіших державних документів у галузі освіти і виховання ("Державна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.)", "Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти" та ін.), можна стверджувати, що патріотизм як інтегральне особистісне новоутворення дітей та молоді є за своєю природою досить складним і по-різному мусить формуватися у дитячому, підлітковому та юнацькому віці. Для дитячого віку найбільш характерними є розвиток патріотичних почуттів, оскільки дитячі враження є досить яскравими і глибокими. Для підлітків сут-

тевим є опора на мислительні процеси, здатність до рефлексії. Тому у 8-9 класах учні знайомляться із законами Української держави. У старшокласників здатність до саморефлексії, самоаналізу дозволяє поглиблювати основні патріотичні поняття, особливо при вивченні навчального предмета "Людина і світ".

Загалом під патріотизмом старшокласників ми розуміємо здатність юнаків і дівчат до глибокого усвідомлення своєї ментальності, поваги до рідного народу, держави Україна та включення до активної діяльності по зміцненню і розвою свого рідного краю та власної життєтворчості.

У психолого-педагогічній структурі патріотизму ми виділяємо інтелектуально-ціннісний, емоційно-мотиваційний та практичний компоненти.

Інтелектуально-ціннісний компонент передбачає формування знань про історію й сучасне свого рідного народу, державу Україна, про особливості малої батьківщини (минуле і сучасне Волині-Житомирщини). Загалом цьому у підлітковому віці сприяє вивчення навчальних предметів "Рідний край" і "Географія Житомирської області". Проте такі знання не окреслюють усіх особливостей і багатства (матеріального і духовного) нашого регіону. Тому, очевидно, надто на часі є потреба у розробці факультативних курсів для старшокласників "Видавні діячі культури Волині-Житомирщини", "Видавні пам'ятки історії і культури Волині-Житомирщини" та ін. Загалом вивчення факультативних курсів базується на тому досвіді, який учні отримали раніше при вивченні навчальної дисципліни "Українознавство". Результатом такого вивчення є формування в учнів переконань в унікальності і неповторності як краси природи, так і культурних пам'яток рідного краю та в необхідності опікувати над живим й створеним руками самого народу.

Природно, що в результаті такого вивчення старшокласників підводять до розуміння загальнолюдських і національних цінностей, котрі, у свою чергу, є основою їх цілісного світосприйняття та світорозуміння. В своїй сутності природа загальнолюдських і національних цінностей у педагогіці є достатньо структурованою (див. роботи І.Беха, О.Вишневського, Г.Ващенка, О.Савченко, О.Сухомлинського та ін.). Для нас особливо важливими у цьому зв'язку є такі, як гідність, гордість, справедливість, працелюбність, правдивість, відповідальність, які в своїй сукупності і складають поняття "патріотизм". Природно, що ця сукупність не носить механічного характеру, вона, насамперед, відрізняється цілісністю й системністю. Також у формуванні складників патріотизму враховується положення про самостійність юнаків і дівчат, їхню здатність до узагальнення та саморефлексії.

Крім вищеназаних факультативів, інтелектуально-ціннісний компонент формується всім змістом позаурочної й позашкільної виховної діяльності. Звичайно, що кожна школа у цьому зв'язку керується власними виховними програмами, котрі складаються, виходячи із можливостей та досвіду педагогів. Проте, враховуючи своєрідність ("почерк") вчителів і вихователів, доцільно спиратися й на можливі потенційні задатки самої молоді. Спостереження за діяльністю старшокласників елітних навчальних закладів (Житомирський педліцей, Житомирський лицей ЖІТІ, гімназія №1 м. Нов.-Волинська) переконують, що ці юнаки й дівчата самостійно здатні проектувати і реалізовувати свої виховні проекти. При цьому вони виходять, перш за все, із власних духовних потреб і ціннісних орієнтацій. Правда, здатні вони й прислухатися до тактовних порад керівництва й класних керівників, вихователів, старших. Цю особливість, очевидно, варто враховувати й вчителям, вихователям масових шкіл, зокрема й зони радіологічного контролю.

Також за доцільне варто враховувати й таку особливість молоді, як здатність досить легко схоплювати новачі, а тому виховні проекти мають реалізовуватися з використанням новітніх виховних технологій без зайвої шаблонності, консерватизму, оскільки такі сприйматимуться учнями неадекватно й дещо з небажанням. Навпаки, новітні цікаві виховні форми лише сприятимуть стимулюванню бажання долучатися до них. Природно, що кожна школа при цьому має ще й свою певну систему стимулювання переможців - юнаків яскравих, по-своєму унікальних і талановитих. Заохочення спонукатиме до участі широкого загалу, оскільки тут вступають в силу механізми зараження та ідентифікації. Загалом формування мотивації базується на інтелектуально-ціннісному компоненті, проте не зводиться до нього, оскільки емоційно-мотиваційний компонент патріотизму має свої особливості і свій зміст.

Мотиваційний компонент розвивається у навчальній діяльності, оскільки спостерігається зв'язок між патріотизмом і успішністю навчання старшокласників. Саме у навчальній діяльності відбувається присвоєння основних понять патріотизму юнаками й дівчатами і, завдяки рефлексії, перетворення їх в інтегральне особистісне новоутворення шкільного віку. Проте без розвитку мотивації цей процес був би надто спрощеним, а, точніше, дещо на рівні звичайного ремесла чи рецептури. Загалом спонукують старшокласників до діяльності патріотичного спрямування й під час занять цілі групи мотивів. Для нас особливо важливими у цьому зв'язку є внутрішні мотиви, тобто такі, котрі зачіпають внутрішні сутнісні сили юнаків і дівчат шкільного віку, які академік О.Леонтьєв називав "мотиваційним ядром особистості", а академік О.Бадалов "гуманістичним ядром особистості". Це, насамперед, мотиви самоствердження, самовираження й самореалізації. Природно, що у зв'язку з десятирічною економічною кризою досить відчутним є мотив матеріальної вигоди чи винагороди. На жаль, через те, що чимало батьків не вміють заробляти на прожиття, матеріальна мотивація у цих родин є надто відчутною. Природно, що у школах, які вміють поєднувати навчальну і комерційну діяльність, такої проблеми не існує. Не існує її й в окремих елітних закладах (котрі мають багатих опікунів). Проте таких не так вже й багато. В цілому матеріальною мотивацією керівництву шкіл варто користуватися надто тонко, долучаючи до діяльно-

сті комісій (експертів) самих же старшокласників-членів ради школи. Саме їх участь робить цю справу "прозорою", тобто в розумінні юнаків і дівчат їхня участь сприятиме дотриманню принципу справедливості.

Аналіз діяльності шкіл (гімназія східних мов М.Києва, Яворівської ЗОШ, Кропивницької ЗОШ), які вдало поєднують навчально-виховну діяльність з комерційною, засвідчує, що в них кардинально змінюється мотивація. Старшокласники таких закладів отримують іменні стипендії, разові премії і т.д. Проте таких шкіл в Україні ще надто й надто мало. Все ж розвитку мотивації до оволодіння поняттям "патріотизму" у більшій мірі сприяють позааурочні форми пошуково-патріотичної діяльності. Започатковані у 20-ті рр. XX століття пошукові групи старшокласників патріотичного спрямування варто відновити, особливо у зоні радіологічного контролю.

Діяльність таких груп (20-25 старшокласників) має координувати керівництво школи. Очевидно, користуючись сучасним стилем, варто розробити статут групи. На першому ж засіданні варто самим юнакам обрати президента групи, а також його актив (чи раду). Також доцільно обрати куратора (чи наукового керівника, бажано кваліфікованого географа чи історика). Учні самостійно планують свої проекти на навчальний рік. Ото ж мова йде про практичний компонент патріотизму старшокласників на змістовному рівні. Практичний компонент передбачає оволодіння юнаками й дівчатами цілою гамою практичних вмінь: краєзнавчо-патріотичні обстеження конкретної місцини нашого регіону. Для здійснення такої діяльності в області назріла потреба у створенні координаційного центру. Окрім науковців, до його складу можуть залучатися члени постійної комісії з гуманітарних питань обласної ради на чолі із заступником її голови. Очевидно, в районах і містах зони радіологічного контролю (Народицький, Овруцький, Олевський, Лугинський, Смільчинський, Малинський, м.Коростень) при райміськрадах мають бути свої центри. Суттєво, що в кожному з названих районів і міст мають бути опорні школи, де можна було б наочно переконалися у важливості цієї справи патріотичного спрямування.

До змісту діяльності старшокласників патріотичного спрямування попередньо доцільно віднести не лише краєзнавчі розвідки й пошуки. Це лише початок великої і важливої справи. За результатами пошуків учні могли б скласти декілька карт-схем, особливо відселених сіл ("Карта-схема рідкісних рослин, тварин", "Карта-схема видатних людей району", "Карта-схема відомих умільців району", "Карта-схема народних ремесел", "Карта-схема народних звичаїв і обрядів (від найдавніших часів і до сучасності)", "Карта-схема цікавих пам'яток культури району" та ін.

Матеріали розвідок і пошуків членів пошуково-краєзнавчих груп потребують у подальшому детального аналізу й обробки. Природно, що учні, на жаль, не володіють вміннями такого аналізу. Та й не всі вчителі мають досвід ведення такої справи. У цьому зв'язку виникає потреба у спеціальному навчанні. Відповідних фахівців школи матимуть не раніше 2004 року із числа випускників педуніверситету (вчителі української мови, літератури та історії). Саме вони вивчають архівну справу й документознавство. Тому є потреба у спеціальному навчанні. Очевидно, для цього в Житомирському обласному інституті післядипломної освіти автор цієї статті міг би провести відповідне навчання, зокрема вчителів.

Результати пошуків, після відповідного аналізу й систематизації, могли б знайти місце у шкільних краєзнавчих куточках, краєзнавчих класах (чи й музеях). Вони могли б бути використаними при вивченні "Українознавства", "Рідного краю" та "Географії Житомирської області". Отже, йдеться передусім про райони із зони радіологічного контролю. Проте, зважаючи на важливість цієї справи, а також на те, що патріотизм як науково-дієву категорію надто важко формувати в учнів шкільного віку, можливо доцільним було б започаткувати її в усіх районах області. Така справа змогла б внести до навчально-виховного процесу деяке пожвавлення. Очевидно, це полегшило б саму справу організації й управління всім виховним процесом у загальноосвітніх закладах області.

Отже, враховуючи положення, за яким практичний компонент патріотизму старшокласників успішно формується у позааурочній виховній діяльності, варто зазначити, що сформовані вміння забезпечують дієвість самого виховного процесу. В учнів поступово формується переконання у необхідності включення до самої діяльності. У такий спосіб зміниться (у позитивному аспекті) їхня загальна навчальна мотивація. Це, у свою чергу, спонукає їх до читання додаткової літератури, що також змінює знову ж мотивацію. Визначальними, у такий спосіб, стають мотиви самоствердження, самовираження, самореалізації. Це також забезпечує зростання патріотичної культури. Відомо, що вона органічно пов'язана із культурою загальною. Тим самим завдяки рефлексії відбувається присвоєння інтелектуально-ціннісного, мотиваційно-емоційного й практичного компонентів патріотизму й перетворення їх на інтегральне особистісне новоутворення юнацького шкільного віку. Завдяки цьому чіткішими стають майбутні професійні визначення молодих людей. Вони починають досить чітко орієнтуватися на своє майбутнє. Вони визначають своє майбутнє. Образно кажучи, вони знають, чого хочуть досягти в житті. Саме цим відрізняються, за нашими даними, випускники елітних закладів Житомирщини.

Природно, що всіляка нова справа на початку матиме наших опонентів. До обміну думками, до полемізування ми готові долучитися й спробувати переконати опонентів. Тим більше, що за матеріалами цих роздумів готується розгорнута програма формуючого експерименту у відповідних школах області.

Петронговский Р.Р. Патриотическое воспитание старшеклассников зоны радиологического контроля.

Анализируется сущность, структура, пути и средства патриотического воспитания старшеклассников зоны радиологического контроля (на материале Житомирской области).

Petrongovsky R.R. Senior pupils' patriotic education in the radiological control zone.

The essence structure, ways and means of the patriotic education of the senior pupils in the radiological control zone are analyzed (on the basis of Zhytomyr region).